

HÜQUQ-MÜHAFİZƏ ORQANI İŞÇİLƏRİNDƏ EMOSİONAL İNTELLEKTİN PSIXOLOJİ TƏHLİLİ (polis əməkdaşları nümunəsində)

Şəhrizad İMANOVA

*Daxili İşlər Nazirliyinin A.Heydərrov adına hospitalının psixoloqu,
Bakı Dövlət Universitetinin dissertantı
(Bakı, Azərbaycan)*

E-mail: shehrizadimanova@gmail.com

Xülasə. Fərdlərin zəkasının sosial ölçüsünü ifadə edən emosional zəka ilə bağlı araşdırmalara baxdığımızda emosional zəka fərdlərin özünü tanımasına, məqsədlərinə çatmasına, duyğularından xəbərdar olmasına, həyatdan həzz almasına, motivasiyasına, empatiyasına, konstruktiv düşünməsinə, digər fərdlərlə münasibətlərini idarə etməsinə, sağlam və şüurlu qərarlar qəbul etməsinə kömək edir.

Hüquq-mühafizə orqanı işçilərinin fəaliyyətində emosional zəka problemlərin həllində və eləcə də şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə təzahür edən bir zəka növü olaraq ortaya çıxır. Xidməti fəaliyyət zamanı əməkdaşların sabit koqnitiv məntiqi intellekt səviyyələri, yeni yüksək "IQ" səviyyələri həmin şəxslərin uğurlu olacağını söyləmək üçün kifayət deyil, onların şəxsi, emosional, sosial və həyatla əlaqəli ölçüləri əhatə edən intellekt səviyyələri bir sıra hallarda özünü sübut edir.

Bu məqalədə polis əməkdaşlarının emosional intellekt amili təhlil edilmiş, mövzuya dair ədəbiyyat nümunələri araşdırılmış, eləcə də D.Kolemanın müəllifi olduğu "Emosional intellektin qiymətləndirilməsi testi" və stress göstəricilərinin ölçülməsi üçün nümunə ("Percieved stress scale") tərcümə edilərək sınaqdan keçirilmişdir. Test nəticələri SPSS proqramı vasitəsilə hesablanmış və sosiodemografik faktorlar əsasında müqayisəli təhlil edilmişdir.

Tədqiqat iştirakçıları Daxili İşlər Nazirliyinin A.Heydərrov adına hospitalında müayinə və müalicə üçün müraciət edən şəxslər arasında təsadüfi seçmə ilə müəyyən edilmişdir.

Məqalənin nəzəri və tədqiqat materialları əsasında bu xidmətdə çalışan əməkdaşlara, eləcə də tədqiqatçılara müvafiq tövsiyələr hazırlanmışdır.

Açar sözlər: polis əməkdaşları, ekstremal situasiyalar, psixi sağlamlıq, xidməti çətinliklər, emosional intellekt, stress amili

Giriş

Emosional intellekt duyğuları tənzimləyən bir sistemdir, fərdin öz duyğularını, sonra isə digər insanın emosiyalarını dərk etməsidir. Emosiya və hisslərimiz həyat haqqında bir çox məlumatların mənbəyidir və emosiyaların tərkibindəki ifadələri təhlil etmək bacarığı fərdə enerji verir, fərdləri aktivləşdirir və fərddə motivasiya yaradır. Duyğuların davranışa təsir etdiyini bilmək və sağlam davranışda olmaq üçün duyğulardan istifadə etmək mühüm bacarıqdır [8, s.8].

Bir insanın müsbət və mənfi davranışlar arasındakı fərqi dərk edərək həm özü, həm də digər fərdlə quracağı ünsiyyət üçün ifadələrini müsbət bir şəkildə təşkil edərək qarşılıqlı əlaqədə olması emosional zəkanın göstəricisidir.

Bu göstərici ilə öz emosiyalarından və başqalarının emosional vəziyyətlərindən xəbərdar olan fərdlər ünsiyyət prosesində öz duyğularını və bu duyğuları əks etdirən ifadələri lazımi yerlərdə istifadə edərək daha effektiv ünsiyyət quracaqlar.

Bu vəziyyət "IQ" və "EQ" anlayışlarının bir-birinə zidd olmadığını, əksinə bir-biri ilə dinamik qarşılıqlı əlaqədə olduğunu göstərir. Bu kontekstdə düşünmə, əsaslandırma, qərarvermə, qavrayış, problemi həll etmə və düşünmə kimi idrak proseslərinin effektivliyi emosional qabiliyyətlərin mövcudluğundan asılıdır. Bu o deməkdir ki, onların IQ-ləri eyni dərəcədə yüksəkdir. Emosional zəkanın olmaması fərdlərin şəxsi həyatından iş həyatına, cəmiyyətlə münasibətlərindən öz sağlamlılıqlarına qədər bir çox sahədə pis nəticələrə səbəb ola bilər [10, s.12-14].

Emosiyalar ətraf aləmi dərk etmək, düşüncə və davranışlarımızı mənalandırmaqda mühüm rola malikdir. Emosiyalar haqqında müxtəlif tədqiqatların aparılmasına, onların öyrənilməsinə xüsusi önəm verilməsinə baxmayaraq emosional intellekt XX əsrin sonlarından etibarən xüsusi bir anlayış kimi öyrənilməyə başlanılmışdır.

rənilməyə başlanılmışdır.

1920-ci ildə Thordike tərəfindən intellektin mexaniki, mücərrəd və sosial olmaqla 3 forması müəyyənləşdirilmişdir. Emosional intellektin Thordikenin sosial intellekt olaraq adlandırdığı intellekt formasına çox bənzər olduğunu deyə bilərik. Bu isə emosional intellektin fərqli adlarla daha öncədən öyrənilməyə başlanıldığını göstərir.

1983-cü ildə Gardner irəli sürdüyü "Çoxtərəfli intellekt" nəzəriyyəsində emosional intellekt terminini işlətməsədə onun qeyd etdiyi şəxsiyyətə yönəlik (intrapersonel) və şəxsiyyətlərarası (interpersonal) intellekt emosional intellektin təməli rolunu oynayır. Şəxsiyyətə yönəlik intellekt fərdin öz hisslərini, şəxsiyyətlərarası intellekt isə digər insanların hiss və niyyətlərini anlama və qavrama bacarığıdır [6, s.62-64].

"Emosional intellekt" termini elmə ilk dəfə Salovey və Mayer (1990) tərəfindən gətirilmişdir. Emosional intellektin 3 hissədən ibarət olduğunu qeyd edirdilər:

1. Fərdin özünün və başqalarının hisslərini dəyərləndirməsi;
2. Emosiyaların müəyyənləşdirilməsi;
3. Emosiyaların problemlərin həll edilməsində istifadə edilməsi (çevik planlama, yaradıcı düşünmə, motivasiya).

Goleman 1996-cı ildə "Emosional intellekt" kitabında intellektin 2 forması olduğunu qeyd etmişdir [7, s.34]:

1. Rasional intellekt;
2. Emosional intellekt.

Bir-birindən tamamilə fərqli olan bu intellekt formaları həyat tərzimizin formalaşması və davranışımızın müəyyənləşdirilməsində qarşılıqlı əlaqədə iştirak edirlər. Rasional intellekt düşüncəyə əsaslanır və şüurludur, emosional intellekt isə spontan, güclü və bəzən məntiqsiz qavrama və dəyərləndirmə tərzidir.

Kuper və Savaf 1997-ci ildə "Executive EQ" adlı kitablarında emosional intellektin 4 cəhətdən ibarət olduğunu qeyd edib.

1. Emosional savadlılıq: fərdin hissləri və onların necə təsirə malik olması haqqında məlumatlı olması

2. Emosional uyğunluq: emosional olaraq çeviklik və sərtlik göstərməsini ifadə edir

3. Emosional dərinlik: hisslərin yaranma və intensivlik səviyyəsini göstərir

4. Emosional kimya: emosiyaların yaradıcılığı oyatması üçün istifadə edilməsi.

Mayer və Salovey 1997-ci ildə emosional intellekt haqqında nəzəriyyələrinə müəyyən dəyişiklik və əlavələr ediblər. Emosional intellekt hissləri dərk etmək, onları düşüncəyə yardımcı olacaq şəkildə yönləndirməkdir. Emosional savadlılıq hissləri emosional və rəasional inkişaf etməyi dəstəkləyəcək şəkildə formalaşdırmaqdır.

Mayer, Salovey və Karusonun emosional intellekt modeli 4 hissədən ibarətdir [11, s.39-40]:

1. Emosional dərk etmək və adlandırma;

2. Düşüncənin emosional olaraq yüngülləşdirilməsi;

3. Emosional anlayış və mühakimə;

4. Emosional idarəetmə.

Ekman (1992), Epstein və Brodski (1993), həmçinin Kolemanın (1996) fikirlərinə əsasən emosional intellektin xüsusiyyətləri haqqında aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

1. Emosional vəziyyətlərdə emosional intellekt rəasional intellektdən daha cəld işlək vəziyyətə gəlir və nə etdiyini düşünmədən hərəkətə keçir. Emosional intellekt təhlükəyə qarşı qoruyucu funksiya daşıyır. Ekstremal və ani vəziyyətlərdə necə edək, nə edək düşünmədən bizi hərəkətə keçirir. Məsələn, balkondan düşmək üzrə olan uşağını xilas edən ana kimi. Emosiyaya səbəb olan hadisə ilə emosiyaların yaranması arasındakı zaman çox sürətlidir. Bu səbəbdən qavranılanı düşünərək qərar verməyə vaxt olmur. Bəzən bu sürətlilik qavramada dəqiqliyi itirir. Misal üçün gec gəldiyi üçün evə pəncərədən

gizlin daxil olmağa çalışan qızını oğru zənn edib öldürən ata kimi.

2. Emosional intellektin məntiqi assosiativdir. Bir həqiqəti və ya onun hər hansı bir anını xatırladan məqamları həqiqətin bütünü kimi qəbul edir. Emosional intellektə görə əsas bir şeyin necə göründüyü və necə qavranıldığıdır. Onun bizə nəyi xatırlatması nə olmasından önəmlidir. Bir hadisənin hər hansı xüsusiyyəti keçmişdəki emosional bir hadisənin xatirəsinə uyğunluq göstərsə, emosional intellekt keçmiş hadisə ilə bağlı hisslərlə yeni hadisəyə reaksiya verir.

3. Emosional intellekt uşaq kimidir. Bu xüsusiyyəti emosiyalar artdıqca artır.

4. Emosional intellekt situativdir. Həmin anda dominant olan hansı hisslədirsə, onun əsasında yaranır [7, s.34-36].

Emosional intellektin əsas cəhətlərini 5 qrupda toplamaq olar.

1. *Emosiyalarının fərqlində olmaq.* Hər hansı bir vəziyyətdə və anda nə hiss etdiyinin fərqlində olmaq emosional intellektin əsasını təşkil edir. İnsanın özünü anlaması və daxilini görə bilməsi üçün bu əsasdır. Emosiyalarının fərqlində olan və nə yaşadığını dəyərləndirə bilən fərd psixi sağlamlığının fərqlində olur, şəxsi məsələlərdə daha düzgün qərarlar verir, sərhədlərini müəyyən edə bilər və s.

2. *Emosiyaları idarə etmək.* Hansı hisslər keçirdiyinin fərqlində olmaq onları daha adekvat formada idarə etməyə və yönəltməyə imkan verir. Bu emosional intellektin digər əsas cəhətidir. Özünü sakitləşdirmək, ələ almaq, inciklik, gərginlik, bədbinlik kimi halların öhdəsindən gəlmək və s bu kimi hallar nəzərdə tutulur. Bu xüsusiyyəti yüksək olan insanlar qarşılaşdıqları uğursuz və çətin situasiyalarda daha tez özlərini ələ ala və vəziyyətdən çıxı bilərlər.

3. *Özünü motivasiya etmək.* Bir insanın özünü motivasiya edə bilməsi üçün hisslərini bir məqsəd ətrafında toplaması əsas şərtidir. Bunun üçün onun ani duyğuların qarşısını ala bilməsi və anlıq həz-

zi ertələməyi bacarması əsas cəhətdir.

4. *Başqalarının hisslərinin fərquində olmaq.* Empatiya qura bilmək, insanların nə yaşadığını anlamaq 4-cü əsas xüsusiyyətidir. Empatiya hissi olan insanlar başqalarının ehtiyaclarını, tələbatlarını, nə hiss etdiklərini və yaşadıklarını göstərən siqnallara daha həssas olurlar və tez fərquə varırlar.

5. *Münasibətləri davam etdirmək.* İnsanlarla münasibətlər qurmaq, onları davam etdirmək və qoruya bilmək sonuncu əsas xüsusiyyətdir. Bu, bacarıq liderlik, insanlar arasında populyar olmaq və seçilən biri olmaq üçün əsas özəllikdir.

Emosional intellektin inkişaf etməsində yaş, ailə və cinsiyyət əsas faktorlar kimi qeyd edilir. Emosional intellekt körpəlikdən etibarən inkişaf etməyə başlayır. Bu inkişaf dövründə ailənin uşağa qarşı tutumu, tərbiyə üsulu və valideynlərin özləri arasındakı münasibət və hisslərini ifadə tərzləri əsas rol oynayır. Uşaqlara hisslərini ifadə tərzini böyükler tərəfindən ötürülür [7]. Virginiya Satir (1994) "People making" adlı kitabında ailələri insan istehsal edən fabrikaçı bənzətməmişdir. Alınan nəticə ailədəki böyüklerin emosional cəhətdən nə dərəcə dəstəkləyici olmalarından asılıdır. Yaxın əlaqələrdə özümüzü necə görəceyimizi, başqalarının bizim hisslərimizə necə reaksiya verəcəyini, yaşadığımız hissləri necə dəyərləndirə biləcəyimizi, necə ifadə edəcəyimizi öyrənirik. Bəzi valideynlər yüksək bacarıqlı müəllimlər olduğu halda, bəziləri çox yetersiz olurlar.

Cinsiyyət emosional intellektin inkişaf etməsində mühüm rol oynayır. Çünki cəmiyyətdə cinsimizə görə bizə rollar yüklənir, gözləntilər və tələblər qoyulur, yanaşma şəkli müəyyən edilir. Qız və oğlan övladlar fərqli emosional yanaşma ilə böyüdürlər. Brodi və Hall qeyd edir ki, valideynlərin qız və oğlan övladlarını əzizləyərkən dedikləri sözlər və hətta səs tonları belə fərqli olur [2, s.396].

Emosional intellekt şəxsiyyətlərə-rası münasibətlərdə xüsusilə partnyor

və peşəkar münasibətlərdə mühüm rol oynayır. Emosional intellektin yetərinə formalaşmaması insanlararası münasibətlərdə, xüsusilə qadın-kışı münasibətlərində problemlərin yaşanmasına səbəb olur [10, s.13].

Emosional öyrənmə müddətinə bağlı olaraq qadınlarda və kışilərdə fərqli bacarıqlar formalaşır. Qadınlar sözlü, sözsüz emosional siqnalları oxumaqda, hissləri ifadə etməkdə və göstərməkdə ustadlaşarkən, kışilər incimək, günahkarlıq, qorxu və acı ilə bağlı hisslərini minimuma endirməkdə bacarıq sahibidirlər. Qarşılıqlı münasibətlərdə bu fərqliliyi nəzərə almamaq yaranan problemlərin əsasını təşkil edir.

Emosional intellekt peşəkar münasibətlərin düzgün qurulmasında mühüm rol oynayır. Empatiya bacarıqları yüksək olan insanlar bu münasibətləri daha düzgün qura və idarə edə bilirlər [1, 2].

Müəlliflər tərəfindən empatiya ilə sosiallaşma, sosial həssaslıq və cəmiyyətə adaptasiya arasında düz, aqressiv davranışlar arasında tərs mütənəşib əlaqə olduğu göstərilmişdir [4, s.327].

Şübhəsiz, emosional intellektin yetərinə inkişaf etməməsi yalnız bu münasibətlərdə deyil, həyatın müxtəlif tərəflərində çətinliklər yaşamağımıza və bir sıra psixoloji problemlərə səbəb olur.

Metodlar

Tədqiqat 2024-cü ildə Daxili İşlər Nazirliyinin A.Heydərov adına Hərbi hospitalında müalicə alan polis əməkdaşları ilə fərdi şəkildə aparılmışdır. Təsadüfi seçmə ilə 20 nəfər polis işçisi ilə aparılan sorğularda ilk növbədə tədqiqata dair informasiya verilmiş, onlara sorğuları cavablandırmaqda könüllülük, informasiyaların konfidensial olması məqamlarına dair məlumat verilmişdir.

Tədqiqatda ilk növbədə sosiodemografik məlumatları əks etdirən anket sualları təqdim edilmişdir. Suallarda iştirak

çının cins, yaş, təhsil, ailə, maddi gəlir səviyyəsi, iş yeri, iş saatları, iş stajına dair məqamlar öz əksini tapmışdır.

Emosional intellektin ölçülməsi üçün D.Kolemanın "Emosional intellektin ölçülməsi testi" tətbiq edilmişdir. Ədəbiyyatlara istinadən qeyd etmək lazımdır ki, emosional zəkanın müxtəlif modellərini inkişaf etdirən müxtəlif nəzəriyyələr var. Onlar çox oxşardırlar, lakin onların quruluşunda bir neçə variasiya var. Daniel Kolemanın modeli ilk olaraq 1998-ci ildə beş domenlə hazırlanmış və 2002-ci ildə dörd domenlə yenidən işlənmişdir.

D.Koleman qeyd edir ki, "Emosional intellekt öz hisslərimizi tanımaq və idarə etmək, eyni zamanda başqalarının hisslərini tanımaq və onlara effektiv cavab vermək qabiliyyətinə aiddir".

Test a) özünü dərk etmə; b) emosiyaları idarə etmə; c) özünümotivasiya etmə; d) empatiya; e) sosial bacarıqları əks etdirən 50 bənddən ibarət olub şəxsin özü tərəfindən 1,3,5 cavablandırma meyarları ilə qiymətləndirilir.

Hər 5 komponent üzrə ümumi bal hesablanır və aşağıdakı kimi fərqləndirilir:

35-50 – yuxarı göstərici;

18-34 – orta göstərici;

10-17 – aşağı göstərici.

Toplanmış məlumatlar SPSS (27-ci versiya) proqramına yığılmış və müqayisəli təhlil aparılmışdır.

Əməkdaşların stress səviyyəsini ölçmək üçün "Qazanılan stress şkalası"ndan istifadə edilmişdir. Percieved stress scale (PSS) stress qavrayışını ölçmək üçün ən çox istifadə edilən psixoloji alətdir. Bu, insanın həyatındakı vəziyyətlərin nə dərəcədə stresli kimi qiymətləndirilməsinin ölçüsüdür.

Alət ilkin olaraq 1983-cü ildə hazırlanmış olsa da, müxtəlif vəziyyətlərin hisslərimizə və qəbul edilən stressimizə necə təsir etdiyini anlamağa kömək etmək üçün məşhur seçim olaraq qalır. Bu şkaladakı suallar şəxslərin son bir ayda hiss və düşüncələrini soruşur. Hər bir halda, onlar-

dan nə qədər tez-tez hiss etdiklərini və ya müəyyən bir şəkildə düşündüklərini bildirmələri xahiş olunacaq. Bəzi suallar oxşar olsa da, onlar arasında fərqlər var və iştirakçılar hər birinə ayrıca sual kimi baxmalıdırlar. Suallarda ümumi xarakter daşıyır və buna görə də hər hansı alt qruplara xas məzmunundan azaddır. PSS-dəki suallar son bir ay ərzində hisslər və düşüncələr haqqında soruşulur. Nəticələr hesablanarkən:

0-13 bal arası aşağı stress göstəricisi;

14- 26 bal arası orta göstərici;

27 baldan yuxarı isə stressin yüksək həddini fərqləndirir.

Nəticələrin işlənilməsi

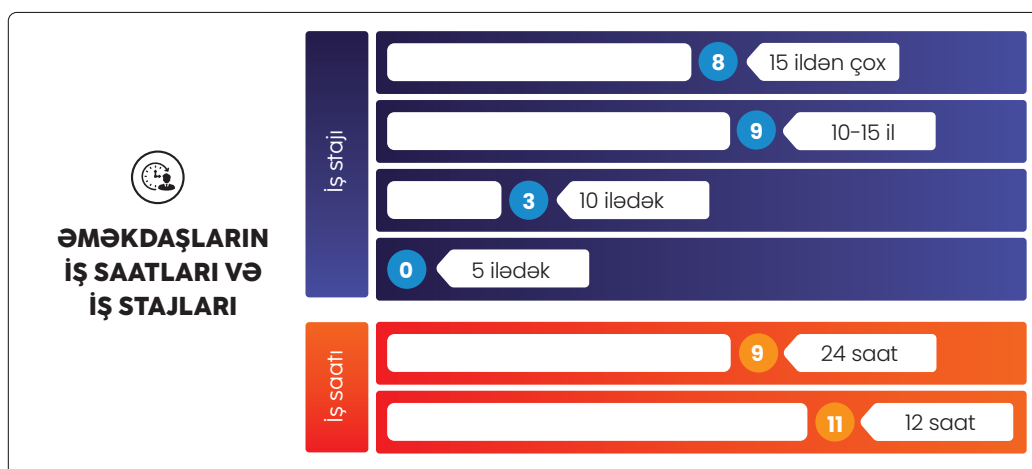
İlk növbədə iştirakçıların sosiodemografik məlumatları deskriptiv təhlil edilib. Onların yaşı 27-48 arası dəyişib, orta göstərici $36,5 \pm 5,9$ təşkil edib (min.27; maks.48).

İştirakçıların təhsil səviyyəsi orta və orta-ixtisas səviyyəsi ali təhsillə müqayisədə üstünlük təşkil edir. Belə ki, orta təhsili 45%; orta-ixtisas təhsilli 20%; ali təhsilli 35% olub.

Ailə vəziyyəti üzrə təhlil etdikdə əsasən ailəli şəxslər üstünlük təşkil edib (75% evli, 25% subay). İştirakçıların ailə tərkibi 6 nəfərə qədər dəyişib, əsasən isə 3-4 nəfərlik ailələr qeydə alınıb. Maddi vəziyyət, gəlir səviyyəsi üzrə müqayisə etdikdə isə orta gəlir səviyyəsi 75% üstünlük təşkil edib, 20% iştirakçı isə öz vəziyyətini yüksək qiymətləndirib.

Sosiodemografik amillər sırasında polis işçilərinin iş saatları, iş stajı və qulluq etdikləri xidmət sahələri fərqləndirilib. Sorğu iştirakçılarının 6 nəfəri mühafizə polisində, 2 nəfəri çevik polis xidmətində 12 nəfəri isə fərqli mövqələrdə (sahə polisi, əməliyyatçı, inspektor və s.) çalışdığı üçün onlar digər kateqoriyalara aid ediliblər. İştirakçıların iş stajını və iş saatını əks etdirən nəticələr aşağıdakı diaqramda qeyd edilib:

Diaqram 1.

Diaqram 1-də əks olunduğu kimi, əməkdaşlar 12 və 24 saatlıq iş saatları ilə fəaliyyət göstərir. Psixi sağlamlıq problemləri, stress, yorğunluq, nevroloji problemlər səbəbindən hospitala müraciət etmiş bu şəxslərdən 5 ilədək qulluq müddəti olan əməkdaş qeydə alınmamışdır. Əsasən 10 ildən çox xidmət edən şəxslərin psixi sağlamlığında müəyyən problemlər izlənilməyə başlanılmışdır.

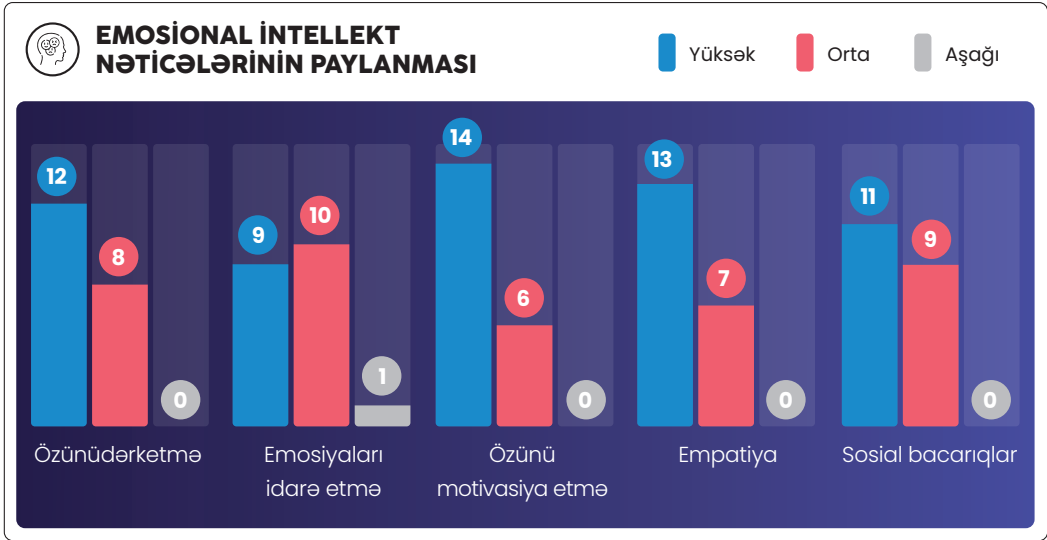
Daha sonra iştirakçıların emosional intellektin ölçülməsi test nəticələri təhlil edilib. 5 əsas bölmə üzrə nəticələrin paylanması cədvəl 1-də öz əksini tapıb. Cədvəle nəzər yetirdikdə aydın olur ki, özünüdərkətmə $38,45 \pm 6,4$; emosiyaları idarə etmə $32,05 \pm 7,09$; özünümotivə etmə $37,3 \pm 7,2$; empatiya bacarıqları $38,5 \pm 7,9$; sosial bacarıqlar $36,85 \pm 9,7$ olaraq dəyərləndirilir.

Cədvəl 1. Nəticələrin paylanması

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Eİ - özünü dərkətmə	20	28	50	38,45	6,452
Eİ - emosiyaları idarə etmə	20	14	44	32,05	7,097
Eİ - özünü motivasiya etmə	20	26	48	37,30	7,263
Eİ - empatiya	20	21	49	38,50	7,997
Eİ - sosial bacarıqlar	20	18	50	36,85	9,746
Valid N - Cəm	20				

Həmçinin göstəricilər aşağı, orta və yuxarı hədd üzrə qiymətləndirildikdə hər bir bölmə üzrə yüksək və orta göstəricilər qeyd edilib. Yalnız emosiyaları idarəetmə üzrə aşağı göstərici izlənilir.

Diagram 2.

Eyni zamanda emosional intellekt testinin nəticələri arasında korrelyasiya amili ölçülüb və bəndlər arasında statistik əhəmiyyətli müsbət korrelyasiya aşkar edilib. Bu, bir daha nəticələrin özünü doğrultduğunu və göstəricilərin bir-biri ilə əlaqədar olduğunu qeyd etməyə imkan verir ($p<0,005$; $p<0,001$). Nəticələr cədvəl 2-də verilib:

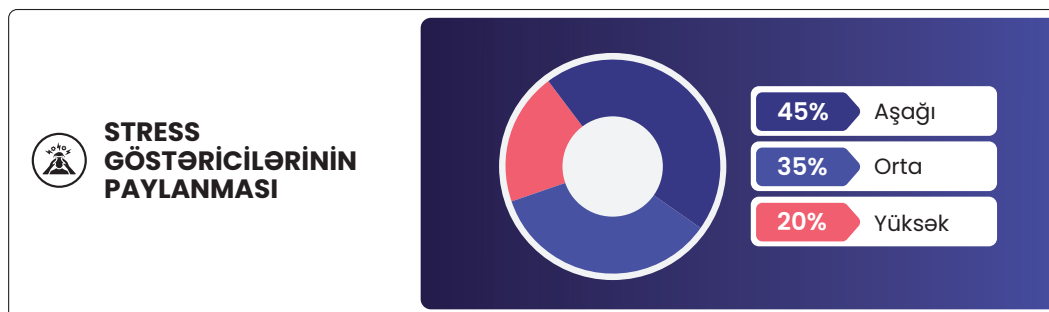
Cədvəl 2. Emosional intellekt göstəriciləri arası korrelyasiya						
		Eİ - emosiyaları idarə etmə	Eİ - özünü dərk etmə	Eİ - özünü motivasiya etmə	Eİ - empatiya	Eİ - sosial bacarıqlar
Eİ - emosiyaları idarə etmə	Pearson Correlation	1	,519*	,483*	,378	,554*
	Sig. (2-tailed)			,031	,100	,011
	N	20	20	20	20	20
Eİ - özünü dərk etmə	Pearson Correlation	,519*	1	,674**	,696**	,693**
	Sig. (2-tailed)	,019		,001	,001	,001
	N	20	20	20	20	20
Eİ - özünü motivasiya etmə	Pearson Correlation	,483*	,674**	1	,759**	,653**
	Sig. (2-tailed)	,031	,001		,000	,002
	N	20	20	20	20	20
Eİ - empatiya	Pearson Correlation	,378	,696**	,759**	1	,693**
	Sig. (2-tailed)	,100	,001	,000		,001
	N	20	20	20	20	20
Eİ - sosial bacarıqlar	Pearson Correlation	,554*	,693**	,653**	,693**	1
	Sig. (2-tailed)	,011	,001	,002	,001	
	N	20	20	20	20	20
*. $p<0.05$.						
**. $p<0.01$.						

Xidmət fəaliyyət zamanı polis əməkdaşlarının qarşılaşdıqları stresli vəziyyətlər onların psixi sağlamlığında öz təsirini göstərir. Həmin stress hallarının şəxs tərəfindən necə qəbul edildiyi ölçülüb və nəticələrin təhlili zamanı stress göstəri-

ciləri 2-36 bal arası dəyişib, orta göstərici $16,9 \pm 9,6$ təşkil edib, bu isə stressin aşağı və orta həddinin üstünlük təşkil etdiyini göstərir. Həmçinin aşağı, orta və yüksək hədd üzrə paylanmalara baxdıqda

aşağı və orta göstərici ümumilikdə 80% təşkil edib, lakin 20% əməkdaş stressin yuxarı həddindən əziyyət çəkdiyini qeyd edib. Nəticələrin faizlər üzrə paylanması aşağıdakı diaqramda təsvir edilib.

Diaqram 3.

Toplanmış nəticələrin deskriptiv təhlilindən sonra sosiodeмоqrafik göstəricilər üzrə nəticələrin paylanması müqayisəli təhlil edilib. İlk növbədə əməkdaşların yaş amili üzrə göstəricilər müqayisə edilib.

Əməkdaşları 35 yaşdan yuxarı və aşağı iki nisbi qrupa böldükdə yaşı 35-dən az olan əməkdaşların emosional intellekt göstəriciləri üzrə emosiyaları idarə etmək bacarıqları $32,5 \pm 5,6$; 35 yaşdan yuxarı olanlarda isə nisbətən az - $31,7 \pm 7,9$ qeydə alınıb ($F=0,7$; $p=0,38$; $t=-0,2$, $df=18$). Özünüdərk etmə amili üzrə də qruplararası nisbi fərq müşahidə edilib. Belə ki, 35 yaşdan aşağı şəxslərdə $39,71 \pm 5,4$; 35 yaşdan yuxarılarda isə $37,7 \pm 7,03$ qeydə alınıb. Empatiya amili üzrə də nisbi fərq qeydə alınıb, 35 yaşdan aşağı şəxslərdə $39,8 \pm 5,3$; 35 yaşdan yuxarı şəxslərdə isə $37,7 \pm 9,2$ ($F=4,9$; $p=0,03$; $t=-0,5$, $df=18$).

Özünü motivasiya etmək və sosial bacarıqlar bölmələrində isə 35 yaşdan yuxarı əməkdaşların nəticələri nisbətən üstünlük təşkil edib. Özünümotivasiya üzrə 35 yaşdan yuxarı şəxslərdə $37,8 \pm 6,7$; sosial bacarıqlar $37,69 \pm 10$; digər qrupda isə $36,2 \pm 8,5$ və $35,2 \pm 9,7$ qeydə alınıb ($F=0,001$; $p=0,98$; $t=0,51$,

$df=18$).

Artan yaş amili ilə emosional intellekt göstəriciləri arasında korrelyasiya təhlil edilib. Məyyən edilib ki, emosional özünüdərk, emosiyaların idarə edilməsi və empatiya ilə yaş amili arasında mənfi korrelyasiya əlaqəsi ($r=-0,23$; $r=-0,12$; $r=-0,16$; $p>0,05$); sosial bacarıqlar və özünümotivasiya üçün isə müsbət korrelyasiya vardır ($r=0,043$; $r=0,021$). Lakin p amilinin 0,05-dən yüksək olması alınan nəticələrin yalnız bu qrup üzrə doğru olduğunu, geniş kütlə üçün statistik əhəmiyyətli olmadığını göstərir.

Sosiodeмоqrafik amillər sırasında təhsil faktoru ilə emosional intellekt göstəricilərini müqayisə etdikdə orta və ali təhsillilər arasında ciddi fərq aşkar edilməmişdir. Nəticələr aşağıdakı cədvəldə verilib.

Cədvəl 3. Təhsil faktoru üzrə Eİ nəticələrinin paylanması

	Təhsil	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Eİ - özünüdərkətmək	orta	9	38,78	7,513	2,504
	ali	7	40,14	5,429	2,052
Eİ - empatiya	orta	9	40,00	5,831	1,944
	ali	7	39,00	8,981	3,395
Eİ - özünü motivasiya etmə	orta	9	38,89	6,009	2,003
	ali	7	37,43	7,721	2,918
Eİ - sosial bacarıqlar	orta	9	41,00	7,106	2,369
	ali	7	35,29	12,120	4,581
Eİ - emosiyaları idarə etmə	orta	9	33,89	6,373	2,124
	ali	7	30,86	5,146	1,945

Lakin ailə faktoru üzərindən təhlil apardıqda subay şəxslərin Eİ göstəriciləri evlilərdə müqayisədə yüksək alınıb. Nəticələr cədvəldə qeyd edilib.

Cədvəl 4. Ailə faktoru üzrə Eİ nəticələrinin paylanması

	Ailə vəziyyəti	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Eİ - özünüdərkətmək	subay	4	42,50	7,550	3,775
	evli	15	37,13	6,069	1,567
Eİ - empatiya	subay	4	41,00	6,633	3,317
	evli	15	37,47	8,501	2,195
Eİ - özünü motivasiya etmə	subay	4	40,00	8,165	4,082
	evli	15	36,13	7,110	1,836
Eİ - sosial bacarıqlar	subay	4	42,75	8,139	4,070
	evli	15	34,80	9,829	2,538
Eİ - emosiyaları idarə etmə	subay	4	36,00	5,888	2,944
	evli	15	31,13	7,434	1,919

Daha sonra şəxslərin iş amili üzrə təhlillər aparılıb və aydın olur ki, iş saatının artması ilə Eİ göstəriciləri arasında mənfi statistik əhəmiyyətli korrelyasiya vardır ($r = -0,22$; $r = -0,4$; $r = -0,393$; $r = -0,509$; $r = -0,303$; $p < 0,05$). Alınan nəticəyə əsasən, demək olar ki, artan iş saatları şəxslərin emosional intellektinə, emosiyaları idarə etməsinə və sosial bacarıqlarına neqativ təsir göstərir. İş stajı, qulluq illəri ilə Eİ arasındakı korrelyasiya ölçüldükdə isə bir daha mənfi korrelyasiya aşkar edilib, şəxslərin daha çox xidmət göstərməsi onların Eİ artmasında heç bir nəticə verməyib ($r = -0,52$; $r = 0,003$; $r = -0,075$; $r = -0,042$; $r = -0,14$; $p > 0,05$). Lakin

p əmsalının 0,05-dən yüksək olması bu göstəricilərin yalnız iştirakçılar arasında etibarlı olması faktını göstərir. Şəxslərin iş yerlərinə əsasən Eİ göstəriciləri təhlil edildikdə aşağı göstərici mühafizə polisi əməkdaşlarında izlənilib, çevik polis, digər strukturlarda işləyən əməkdaşlar, əməliyyatçılar, inspektorlar daha yüksək Eİ göstəriciləri nümayiş etdiriblər (özünüdərkətmək $35,8 \pm 7,1$; empatiya $36,3 \pm 5,5$; özünümotivasiya etmək $34,3 \pm 6,2$; sosial bacarıqlar $36,1 \pm 9,8$; emosiyaları idarə etmək $33,1 \pm 2,2$).

Qeyd edildiyi kimi əməkdaşlarla stress amilinin ölçülməsi üçün test tətbiq edilib və nəticələr Eİ nəticələri ilə

müqayisəli təhlil edilib. Aydın olub ki, artan stress göstəriciləri ilə Eİ arasında statistik əhəmiyyətli mənfi korrelyasiya var ($r=-0,53^*$; $r=-0,49^*$; $r=-0,28^*$; $r=-0,54^*$; $r=-0,34^*$; $p<0,05$). Bu isə bir daha göstərir ki, şəxslərin iş şəraiti, yaşadıqları stress onların emosional intellektində əsaslı olaraq rol oynayır.

Əməkdaşların iş saatlarını nisbi 2 qrupa böldükdə (10 ildən çox və az xidmət edənlər) aydın olub ki, 10 ildən çox xidmət edənlərin stress göstəriciləri daha yüksəkdir ($17,65\pm 9,9$; $12,6\pm 7,7$; $F=0,451$; $p=0,05$; $t=0,8$; $df=18$). Şəxslərin iş saatları və qulluq illəri ilə qeydə alınan stress göstəriciləri arasında korrelyasiya təhlil edildikdə müsbət statistik əhəmiyyətli qeydlər aşkar edilib ($r=0,23$; $r=0,513$; $p<0,05$).

Nəticə və tövsiyələr

Aparılan tədqiqata əsasən qeyd etmək lazımdır ki, polis işçilərinin emosi-

onal intellekt göstəriciləri onların psixi sağlamlığında xüsusi yerə malikdir. Eİ göstəriciləri arasında daxili korrelyasiya bu amilin vacibliyini və əhəmiyyətini statistik olaraq da sübuta yetirir. Sosiodemoqrafik faktorlar sırasında şəxsin iş saatları və qulluq illəri onun Eİ göstəriciləri ilə mənfi korrelyasiya təşkil edib. Həmçinin yaşanan stressli situasiyalarla onların Eİ bacarıqları arasında mənfi korrelyasiya əlaqəsi aşkar edilib.

Ədəbiyyat nümunələrinin təhlili və tədqiqat nəticələrinə əsasən, polis işçilərinin Eİ göstəricilərinin inkişaf etdirilməsi üçün mütəmadi olaraq seminar və məşğələlərin təşkili, eləcə də sosial istiqamətli tədbirlərin həyata keçirilməsi, qulluq illəri artdıqca yaşanan problemlərin vaxtında aşkar edilərək aradan qaldırılması tövsiyə edilir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

İngilis dilində:

1. Abraham, R. (2005). Emotional intelligence in the workplace: A review and synthesis. // *Emotional intelligence: An international handbook*, 255-270.
2. Brody, L. R., & Hall, J. A. (2008). Gender and emotion in context. // *Handbook of emotions*, 3, 395-408.
3. Cooper, R. K. (1997). Applying emotional intelligence in the workplace. // *Training & development*, 51(12), 31-39.
4. Nikolaou, I., & Tsaousis, I. (2002). Emotional intelligence in the workplace: Exploring its effects on occupational stress and organizational commitment. // *The international Journal of organizational analysis*, 10(4), 327-342.
5. Zeidner, M., Matthews, G., & Roberts, R. D. (2004). Emotional intelligence in the workplace: A critical review. // *Applied psychology*, 53(3), 371-399.

Türk dilində:

6. Erdoğan, M. Y. (2008). Duygusal zeka'nın bazı değişkenler açısından incelenmesi. // *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 62-76.
7. Goleman, D. (1998). Duygusal zeka. İstanbul: Varlık Yayınları, 34.
8. Güllüce, A. Ç., & İşcan, Ö. F. (2010). Mesleki tükenmişlik ve duygusal zekâ arasındaki ilişki. // *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 7-29.
9. İşmen, A. E. (2001). Duygusal zeka ve problem çözme. // *Marmara Üniversitesi*

tesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 13(13), 111-124.

10. Tuğrul, C. (1999). Duygusal zeka. Klinik Psikiyatri, 1, 12-20.

11. Yelkikalan, N. (2007). 21. yüzyılda girişimcinin yeni özelliği: Duygusal zekâ. // Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 1(2), 39-51.

Shahrizad Imanova

**PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN LAW
ENFORCEMENT OFFICERS (CASE STUDY: POLICE OFFICERS)**

Abstract

Emotional intelligence (EI) helps individuals understand themselves, achieve goals, recognize emotions, enjoy life, stay motivated, empathize, think constructively, manage interpersonal, and make conscious, healthy decisions.

In the work of law enforcement officers, emotional intelligence plays a critical role in problem-solving and interpersonal interactions. While stable cognitive intelligence (IQ) levels are essential during service activities, they are insufficient on their own to ensure success. Intelligence encompassing personal, emotional, social, and life-related dimensions often determines effectiveness in practice.

This article examines the role of emotional intelligence among police officers. It analyzes relevant literature and employs the emotional intelligence test developed by D. Goleman and the perceived stress scale (PSS-10) to measure stress indicators. These tools were translated and administered, with results processed using SPSS software and compared across sociodemographic factors.

Participants in the study were selected through random sampling from individuals seeking examination or treatment at the Republic Hospital of the Ministry of Internal Affairs named after Arif Heydarov. Based on the theoretical framework and research findings, the article provides tailored recommendations for law enforcement personnel and researchers studying this area.

Keywords: police officers, extreme situations, mental health, service difficulties, emotional intelligence, stress factors

Шахризад Иманова

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА
У СОТРУДНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ
(НА ПРИМЕРЕ СОТРУДНИКОВ ПОЛИЦИИ)**

Резюме

Исследования эмоционального интеллекта, относящиеся к социальному измерению человеческого интеллекта, показывают, что эмоциональный интеллект помогает людям познавать себя, достигать своих целей, осознавать свои эмоции, мотивировать себя, сопереживать, мыслить конструктивно, выстраивать отношения с окружающими и принимать здоровые и осознанные решения.

В работе сотрудников правоохранительных органов эмоциональный интеллект является важным компонентом, играющим ключевую роль в межличностных отношениях и в решении проблем. Стабильный уровень когнитивно-логического интеллекта (например, высокий уровень IQ) сотрудников недостаточен для того, чтобы гарантировать успешность выполнения служебных задач. Уровень интеллекта, охватывающий личностные, эмоциональные, социальные и жизненные аспекты, имеет решающее значение в ряде ситуаций.

В статье был проанализирован фактор эмоционального интеллекта у сотрудников полиции, приведена актуальная литература по теме, а также использованы тест эмоционального интеллекта Гоулмана и шкала воспринимаемого стресса (Perceived Stress Scale, PSS-10). Результаты тестирования были обработаны с помощью SPSS (statistical package for the social sciences) и сопоставлены с учетом социально-демографических факторов.

Участники исследования были отобраны методом случайной выборки среди обратившихся за обследованием и лечением в Республиканский Госпиталь МВД имени Арифа Гейдарова.

На основе теоретических и эмпирических материалов статьи даны рекомендации для сотрудников службы правоохранительных органов, а также для научных сотрудников.

Ключевые слова: сотрудники полиции, экстремальные ситуации, психическое здоровье, трудности службы, эмоциональный интеллект, стрессовый фактор